

Драгољуб Петровић
ГРАНИЦЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Л И Н Г В И С Т И Ч К Е
Е Д И Ц И Ј Е

Едиција РАСПРАВЕ
Књига 6

Уредник
Зоран Колунџија

Рецензенти
Др Иван Димитријевић
Проф. др Рајна Драгићевић

Copyright © ИК Прометеј, Нови Сад, 2025.

- Књига 1 Милан Шипка СТАНДАРДНОЈЕЗИЧКА ПРЕИСПИТИВАЊА 1
Књига 2 Милан Шипка СТАНДАРДНОЈЕЗИЧКА ПРЕИСПИТИВАЊА 2
Књига 3 Милан Шипка СТАНДАРДНОЈЕЗИЧКА ПРЕИСПИТИВАЊА 3
Књига 4 Срето З. Танасић СРПСКИ ЈЕЗИК И ЋИРИЛИЦА: ОГЛЕДАЛО СРПСКО
Књига 5 Бошко Ломовић О ЈЕЗИКУ, РОДЕ
Књига 6 Драгољуб Петровић ГРАНИЦЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Драгољуб Петровић

ГРАНИЦЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

ПРЕТХОДНА НАПОМЕНА

Почетни импулс за уобличавање ове књижице „креснуо“ је кад су учесници Треће интеркатедарске србистичке конференције, на свом јунском скупу 2022. у Тршићу, усвојили *Декларацију о іраницама срїскої језика*. Догодило се да је то одмах „насекирало“ Хрвате и изазвало њихове бурне реакције и то узимам као основу за „признање“ да те реакције нисам разумео будући да се декларација, колико сам је ја схватио, тицала *срїскоїа* језика и она се ни у којем смислу није могла односити ни на Хрвате нити на „њихов језик“. За српски језик, наиме, Хрвати су први пут чули током последњих неколико година XIX века. На Католичком конгресу 1900. наређено им да се одрекну свеукупне своје *срїске* католичке традиције и после били позвани да, под новим, „хрватским“, именом иду у краћу свега онога чега су се тек који тренутак раније одрекли: и српског језика, и српске културе, и српске традиције.

С „Хрватима“ се, међутим, овде нема смисла спорити јер они никако не успевају да се помире с чињеницом да су народ без историје, да су на крајњој западној периферији Српства вегетирали као ватиканска кољачка руља, покољима протестаната прославили се у Тридесетогодишњем рату, у немачком памћењу остали уписани по изреци „Сачувај ме, Боже, глади, куге и Хрвата“, у наше

време своје кољачке таленте оверили покољем макар два милиона Срба и никако не успевају схватити зашто им се „нова хрватска кожа“ никако не може растегнути преко Дубровника и других српских простора, а да не почне да се „фронцла“. Не зна хрватска духовна сиротиња, наиме, докле су све допирали српски језички простори, нити да су се током последњег миленијума Срби предвојили на католике и православце, али да то за њихову националну припадност није имало никаквог значаја све док Ватикан (на поменутом Конгресу) није наредио да Срба-католика **никад није било** и хрватску духовну сиротињу овластио да својим именом упрља и осрамоти све оно што су католици уградили у темеље српске културе и идентитета.

Тако су „Хрвати“ пристали на то да им и држава и нација и језик „почињу“ од 5. септембра 1900. године кад је прописано да до краја века од српског имена неће остати ни помен.

Као ни сведочанства о томе да су Срби утемељивали европску цивилизацију. И да је све то било у оно време кад су се „Хрвати“ скривали од историје.

„ВЕРНИК“ ИЛИ ЗНАЛАЦ

Ђорђе Јанковић поменуо је осам својих колега фасцинираних нордијском памећу која је „одлучила“ да су Срби дошли на Балкан 630. године и одмах се распоредили од Видина и Белоградчика до Истре (неки веле: од делте Дунава до делте Поа). Поменути његови другари опањкали су му *Српске јромиле*, обећали да ће Ферјанчић разорити његове методолошке поступке, а они у *Сџаринару* – његове археолошке налазе. Показало се, међутим, да су Ферјанчићеве примедбе биле сасвим бенигне и нису се бавиле ниједним озбиљним проблемом који је Јанковић покренуо, а они сами заборавили шта су за *Сџаринар* најавили: узели су му наставничко звање, али му нико није „изишао на црту“ и покушао да му оспори научне резултате и само су му помогли да пре времена умре.

Помињем ове појединости зато што на исти начин своја схватања брани и Радивој Радић: на мој помен 27 херцеговачких племена код Плинија Старијег из првог века после Христа (од којих је њихова главнина и данас расута по свој Српској Земљи, али и преко њених граница), он вели да је „реч о старој тези која је у науци одавно одбачена“ и за сведока призива 534. страницу *Преїледа римске књижевности* Будимира и Флашара („који су мало већи стручњаци за лингвистику него што је то др Петро-

вић“). Да се овде не бисмо „мерили“ (то ћемо оставити за виц и доколицу), цитираћу оно што на тој страници пише: „Раније се мислило да се у Плинијевим географским обавештењима спомињу и Срби, али су новија испитивања показала да то није случај“. Радић ће објаснити шта таква реченица уопште значи и шта се њоме може „одбацити“ – осим елементарне памети.

Ја нисам питао никога је ли Радић озбиљан научник, али ако он не може да се одмакне од нордијске научне памети, ја нећу имати разлога ни да му у томе сметам ни да му помажем. Ја имам лингвогеографску основу за тврдњу да су Срби балкански староседеоци, Јанковић подупире моје уверење да су Илири [били] Срби (Радић ће нам објаснити откуд стотине потврда за то од онога тренутка кад су они „нестали“ па до половине XIX века кад је у Илире „уписан“ и Вук Караџић); антрополози веле да Поморавље и Сусак припадају истом антрополошком типу, а ако неко мисли да је Кљосов шарлатан – наћи ће се, може бити, неки који то неће бити, али не верујем да ће се наћи ико ко ће потврдити оно за шта се залаже Радић.

Немци су своју „науку“ да су Срби у седмом веку на Балкан стигли „из ништа“ формулисали с циљем да обезбеде себи оправдање да такав, „нов“ и неутемељен, народ могу уништити и бацити га у море (заједно с Грцима). За њих је речено да имају „комплекс Агаре“ и да се налазе на зачељу стварања европске цивилизације; ја не знам шта то све може значити, али је извесно да су закаснили са својим колонијалним амбицијама и у тим настојањима у XX веку двапут били жестоко поражени, али су те њихове поразе Срби платили много горе и од њих се нису више никад опоравили, тако да се може рећи да за њих у најновијој светској разбојничкој комбинаторици није „предвиђено

место“, између осталог, захваљујући и оним научницима који се пре могу означити као „верници“ него као зналци. Јер кад они једном нешто „науче“, на сваку сумњу у то може се једино гледати као на светогрђе.

Да о америчком Америћу, аргентинској Сеабри и сличним Радићевим паралелама и конструкцијама не говоримо и да се у такве послове не упуштамо. (О њима ћемо касније, пошто осмотримо и неке друге појединости које се заснивају на неким сличним премисама.)*

* „Верник“ или зналац. – Политика, Београд, 12. октобар 2017, 23.

ПО БЕЧКО-БЕРЛИНСКОЈ ПАМЕТИ

На Берлинском конгресу (1878) Србима је одређено да су се на Балкан, однекуд испод северноевропског леда, доселили у шестом или седмом веку, да су се одмах раширили од делте Дунава до делте Поа и од средње Словачке до Крита. Ст. Новаковић је то већ следеће године оверио књигом из које се сазнаје да Срби за себе нису знали до десетог века. После је један зналац записао да се пре турске најезде Србија „налазила на нивоу Тоскане, ако не и испред ње“, а други је, у наше дане, томе додао да XIV век представља „звездани тренутак српске средњовековне државе“, а да „све остало припада фантазмагоричним пројекцијама које су настале у кухињама псеудоисторичара, лажних родољуба и неутемељено самоуверених нестручњака“.

Последњу реченицу која је овде цитирана треба разумети као назнаку несклада између онога како се на српску историју гледало пре Берлинског конгреса и како су се после њега почеле утемељивати „нове истине“ под којима српска наука и данас посрће. Није, наиме, јасно како се тако силовит национални успон могао остварити за тако кратко време ако се зна да се неким суседним народима (Бугарима или Арнаутима, рецимо) нешто слично није догодило ни за неупоредиво дуже време и биће да они који своје судове о историјским процесима и њиховим прелом-

ницама проводе кроз „псеудоисторичарске кухиње“ обично много не размишљају о ономе о чему тако самоуверено просуђују. Дobar пример таквог умовања, у наше дане, приложила је „група од више од 140 стручњака у области друштвено-хуманистичких наука (историчари, историчари уметности, археолози, антрополози, филолози, теолози)“ својим апелом да се забрани као „неприхватљиво и штетно деловање Удружења ’Милош С. Милојевић’ због псеудоисторијских, ксенофобних и антисемитских ставова које пропагира“ и да се тако „стане на пут шарлатанском сејању његових чињенично неприхватљивих ставова који се из разлога научне методологије не могу никако рехабилитовати“.¹

Пажљиво процењујући и апел у целини и начин на који је уобличен, посматрач ће лако закључити да су они који су за његову појаву најзаслужнији оставили многе трагове (да не кажемо – репове) своје површности и неразумевања проблема о којима тако беспоговорно пресуђују и зато би се и њихова полазишта и њихова аргументација могли осмотрити и мало одређеније и много трезвеније. И нека то у овом тренутку буде учињено „у два корака“.

Први. „Констатујући да се јавни простор у Србији ’убрзано и забрињавајуће испуњава новим таласом опасног псеудонаучног историјског размишљања и деловања’, потписници апела скренули су пажњу на појаву новог таласа тзв. новоромантизма, после пропагирања опскурних књига 90-их година XX века аутора попут Олге

¹ За српску научну памет, по свему судећи, одлуке Берлинскога конгреса остаће за вечност: велика група поменутих српских научних методолога потписала је апел да се свако друкчије схватање забрани и прогласи за светогрђе (<http://www.seecult.-org/vest/apel-protiv-novog-talasa-pseudoistorije-i-mitomanije> 25. нов. 2019).

Луковић-Пјановић и Јована И. Деретића, које су осликавале дубоку кризу друштва у целини и искушења националног идентитета“. Остало је нејасно шта је овде „писац хтео да каже“, али је извесно да није рекао ништа осим неколико фраза које је покупио с најближег идеолошког буњишта „о опасном псеудонаучном историјском размишљању и деловању“, поменуо „опскурне књиге“ Олге Луковић-Пјановић и Јована Деретића, а заборавио да дода зашто је испустио Павла Соларића, Милана Будимира, Милоша Црњанског или Рељу Новаковића, али и многе знамените странце на чије су се налазе сви они ослањали.

Друји би се „корак“ могао односити на опањкавање завичајног Удружења „Милош Милојевић“, које у последње време „у јавности све агресивније наступа... представљањем његових репринтованих публикација и нових текстова“ и досад су се они представили „у Народној библиотеци Србије, Народној библиотеци у Љубовији, Нишком културном центру, Културном центру у Шапцу, београдској цркви Светог Марка, манастиру Михољска Превлака у Митрополији црногорско-приморској, Музеју Херцеговине у Требињу и Центру за културу у Угљевику, а најављени су и у Сомбору“.

Тако је, дакле, представљена „опасност“ од деловања једнога малог завичајног Удружења и показало се да су оба она методолошка „корака“ које смо поменули били врло клецави и несигурни и да, при том, на Удружењу није остао ни трунчић од онога што су на њега набацили, али је на апелаторима остала макар сенка недомишљености свега онога што су имали на уму кад су се у озбиљну јавну авантуру упустили. Они се, наиме, потписују као „носиоци научне историографске методологије“, али се никако не одмичу од оних истина које су им записане на Берлин-

ском конгресу иако су у међувремену откривене и многе чињенице које се с онима „берлинским“ никако не могу ускладити па се мора поставити питање да ли научна методологија мора поштовати научне чињенице или идеолошке налоге. И то је један аспект проблема на коме апелаторска научна памет почиње посртати, а неће је подупрети ни нека много озбиљнија питања. Рецимо:

- како ће њихова „научна методологија“ помоћи да се објасни порекло много стотина топонима пописаних по Британским острвима или по Галији из античких времена иако би се пре могло мислити да су они преписани са наших актуелних географских карата;

- или како ће (класични) филолози разјаснити откуд је Економид у грчком језику „открио“ 3.000 руских лексичких основа;

- или какву је то топонимију Милош Милојевић бележио по Турској или Француској пре него што је, по налогу берлинских конгресмена, прогнат из српског памћења;

- или кога су то ако не Словене Немци затрли на три четвртине – ако не и на четири петине – своје садашње територије, а шачица Лужичких Срба остала да својим присуством овери оно о чему сведочи топонимија од Алзаса и Баварске до данашњих источних немачких граница;

- или кад ће нам наши научни методолози разјаснити порекло санскрита и уклонити недоумицу: је ли тај чудни стари језик из Индије стигао у Европу или је то „путовање“ било обрнуто; и може ли бити тачно да се тај језик, како неки „шарлатани“ мисле, пре пет или шест миленијума „некуд запутио“ с оних балканских простора на којима се данас налазе Срби;

Итд.

Наши апелатори нису се о проблемима научне методологије распит[ив]али ни код Цвијића ни код Екмечића и о њој су судили онолико колико су је могли сагледати са својих малих (методолошких) ћепенака: за историју Србије „између два рата“ био им је довољан један чеперак методологије и нису се оптерећивали оним који је могао бити прикладнији за истраживање српске историје „пре доба Немањина“. И тако им се догодило, рецимо, да ће један од њихових методолога пратити „досељавање паганских туранских народа, пре свега Печењег и Кумана на просторе Срба у средњем веку“, а „идентификација и издвајање садржаја њихове традиције и памћења о пореклу“ омогућиће му да „демистификује погрешно схватање о пореклу Срба и њиховог језика из Индије“ и да објасни „митску заблуду ’Срби народ најстарији’“. Он ће, уз све то, устврдити да је Радивоје Радић „једини, од 2002. до 2012. године, у *име званичне српске историјске науке* вршио перманентну критику ’ненаучних, дилетантских и псеудоисторијских’ нововремених промотора идеје о Србима као најстаријем народу“, али ни онај први ни овај други никако не примећују да у својим расправама врло успешно – *ипромашују ишему*: онај први тиме што *средњовековним* чињеницама „тумачи“ догађаје који су им претходили макар коју хиљаду година, а други тиме што се спори о проблемима чију сву комплексност није ни покушао сагледати.

Имају ли се на уму све те појединости, показате се да се наши апелатори слабашно разумеју и у оне чеперке „својих методологија“; они не схватају да су за разумевање неких „стarih“ чињеница често неопходна и „стара“ знања и да се старе истине не могу процењивати на основу плитких увида у сву њихову комплексност. Кад тако говорим, имам на уму макар две просте поједино-

сти: *йрва* се своди на то да је апел уобличен врло невешто и да је за то заслужан неко ко је обележен прилично редуцираним вербалним капацитетом; *друџа* је појединост знатно општија: апелима се може позивати на вакцинацију од сезонског грипа (а може се указивати и на опасности од „вештачке интелигенције“), али се не зна коме је могла до свести допрети идеја да се на исти начин брани и од оних истина које би могле изронити из праисторије. Ова последња појединост може се сматрати битном за разумевање проблема о којима говоримо већ и због тога што међу потписницима апела наилазимо тек на покоје име за које се зна да улазе у ред познавалаца неких (дужих или краћих) периода српске историје, али се не зна има ли иједан који би могао смирено показати по чему су толико *ојскурне* књиге које опањавају и хоће ли бити заиста тачно да је толико старих европских зналаца боловало од параноидне шизофреније кад су Србе помињали као народ који се пре многих других уписао на европску етнојезичку мапу. И успели да заразе неколико српских читалаца па нове српске научне методологе ухватила паника да се та зараза не претвори у епидемију и да не покаже да „нова српска методолошка памет“ нема одговоре на питања која они „стари читаоци“ постављају. Могу старе европске незналице, наиме, причати о српској историји све што им падне на ум, а необавештени српски читаоци за њима то понављати, али је чудно да српски методолози ни једнима ни другима не покушавају одговорити научним аргументима, него мисле да ће то бити ефикасније ако се посегне за аргументацијом с неког идеолошког буњишта, тј. ако се озбиљни научни проблеми расправе идеолошким тољагама. Потписници апела знају да М. С. Милојевић, М. Будимир, М. Црњански,

О. Луковић-Пјановић, Ј. Стриковић, Д. Антић, Р. Новаковић, С. Јарчевић, И. Куљанчић и неки други пишу „опскурне књиге“, али би било занимљиво видети колико је међу апелашима уопште оних који су и чули за сва ова имена, да се не питамо колико их је зачитало макар по који њихов текст, али знају да је то што пишу „опасно по српске националне интересе“ и да им се „не може веровати“.

КЊИГА КОЈА ЋЕ СЕ ПОМИЊАТИ

Појава српског превода двотомне књиге Марија Алинеија (1926–2018)² о уобличавању европског језичког пејсажа представља и озбиљан издавачки подухват и редак преводилачки подвиг: за ово друго заслужан је Иван Дмитријевић, за оно прво Прометеј и Библиотека града Београда, а сви заједно – за то што су нам подарили књигу о којој ће се говорити и после које ће се неке теме о прошлости Срба и српскога језика знатно теже „превиђати“ и(ли) – забашуривати.

Као један од најистакнутијих лингвогеографа и глотохронолога нашег времена (1979. године засновао, а 1982–1997. предводио *Евројски линџивистички ајлас*), Алинеи је уобличио *теорију континуитетности* (ТК), која „допушта инвазије и дисконтинуитете – превасходно локалног типа – тек почев од металног доба, то јест, тек након рађања нових стратификованих друштава и након стварања услова за отпочињање освајачких ратова од стране моћних елита“. Тиме се оверава схватање, засновано и на археолошкој документацији, да је сваки *ранији* развитак био *континуиран*, да су сви индоевропски језици пореклом из Европе и да су постојали од палеолита. А како

² Марио Алинеи, *Насијанак евројских језика*, Том I-II, Нови Сад: Прометеј – Београд: Библиотека града Београда, 2021.

се, према теорији континуитета, тумаче прилике у неким европским језицима, показаћемо најпре Алинеијевим осветљавањем „дубок[ог] узрок[а] актуелне поделе Француске на две фундаментално различите етнографске и дијалекатске области: северна половина, која је језички *оилска* и етнографски континентална, за ТК била би у основи келтска са италидским суперстратом; а јужна половина, која је језички *оксиџанска* и етнографски медитеранска, за ТК би била италидска са келтским суперстратом“. Алинеи је, међутим, пропустио прилику да своју теорију потврди и шире и темељитије тиме што се, „прочистивши научни терен од идеологија о 'инвазији' и 'катастрофи'“, није одрекао потраге за неким „неиндоевропским“ језицима који се нису уклапали у његову „теоријску конструкцију“ и/ли не би покушавао да утврди „различите епизоде њихове индоевропеизације“. Тако се догодило да су Алинеију посебно „отежали живот“ етрурски и баскијски језик, јер до западноевропске компаратистике није стигла информација да је етрурски још у XVIII веку дешифрован у „словенском кључу“ (и то било потврђено и стотинак година касније), а још пре педесетак година у баскијском „нађено“ 30-40% српских речи. (Касније је Алинеи назначио неке „посредне потврде“ да се на овим језицима „оклизнуо“, али за западно Средоземље много би мање погрешно да је у своју ТК више веровао: тамо се до историјскога времена није имао откуда појавити никакав „неиндоевропски етнос“, а с истока могли су се ширити једино „индоевропски“. (Алинеи је овде, наведимо и ту појединост, пропустио прилику да се „поравна“ с Мендељејевом, тј. да назначи могућност да су и етрурски и баскијски – индоевропски, као што је запазио да је термин *индоџермански* неприкладан и да се тај „језички филум могао од почетка звати *индокелијским*“.)

Разматрање европских језичких прилика Алинеи почиње од словенског језичког подручја истичући да то чини да би „очистио терен од једне од најапсурднијих последица традиционалне хронологије: ’доласка’ Словена, и то штавише у историјској епоси, на једно бескрајно пространство попут онога на коме се сада налазе“. Биће, међутим, да на то треба гледати као на терминолошки детаљ (под „словенским именом“ они се први пут заиста помињу у V-VI веку), али је много занимљивији податак да ће археогенетика у све то увести, по свему судећи, нешто логичнији и чвршћи поредак: према наводима Кљосова, *са српских њросџора на Балкану* најстарији хаплотипи рода R1a пренети су на руску низију и тамо се, *џре џеџ миленијума*, појавио први предак савремених Руса и Украјинаца, пре 4.000 година они су стигли до јужног Урала, а 400 година касније кренули у Индију (један крак одвојио се према Ирану, а други стигао до југа Саудијске Арабије и у Етиопију). Тако су „Прасловени“ стигли до Индије и донели свој језик. „Аријевски. Прасловенски. Санскрт. Или протосанскрт, ако хоћете“, тј. књижевни индијски језик; и то се догодило „пре 3.500–3.400, тј. 1.500–1.400 година пре наше ере. У Индији је [тај језик] напорима великог Панинија углачан у санскрт пре отприлике 2.400 година, близу почетка наше ере“. Тиме је, како видимо, Кљосов, по својим процедурама, решио „источни аспект“ индоевропског проблемског комплекса (за чијим је контурама Алинеи тек почињао трагати), али су Алинеијеве заслуге за разумевање прилика у „западном индоевропском крилу“ непорециве, најпре због тога што је успоставио механизме по којима се ти односи могу осветљавати, али и због тога што је назначио њихове најважније хронолошке одреднице.

Ономе што нам је напред саопштио Кљосов могли бисмо додати, такође по његовим наводима, и једну посебну занимљивост: „Главнина обеју највиших [индијских] касти, индоевропске и дравидске, састоји се из представника аријевске хаплогрупе R1a. Њих има до 72% у највишој индоевропској касти и 29% у највишој дравидској касти“, при чему „међу Аријевцима пре 3.500 година предака савремених Западноевропљана није било“ и о томе сведочи податак да од 367 брахмана тестираних на хаплогрупе *нема ниједној носиоца западноевропске хаплогрупе R1b*“. На то се може гледати као на непосредан доказ да се западноевропски језици могу сматрати индоевропским само у оној мери у којој су преузели речи, лексику из оног корпуса „словенског“ језика какав је до Индије (и Ирана) стигао као *санскрит*, у Италији забележен као *еџрурски* (Будимир би томе додао и *сабински*, Соларић *сикулски*), а другде по Западној Европи најчешће као *келтски*.

И тај се језик овде помиње из више разлога, од којих се један може означити као мистериозан, пре свега по томе што је, у неко давнашње време, то био *најраспрострањенији европски језик* будући да се простирао од крајњег запада британских острва, преко највећег дела Западне и Средње Европе и Балкана, досезао до Црног мора и средње Мале Азије (Галатија), а данас се с његовим траговима срећемо тек у неколико микроареала у западној Енглеској, Ирској, Велсу и Бретањи. Та „келтска мистерија“, по свему судећи, још није добила логично објашњење и не можемо знати у којим правцима треба трагати да бисмо се њеном решењу макар мало примакли: Ранка Куић („Ранка Велшанка“) вели да у српском језику има преко 4000 велшких речи, Милош Црњански објавио је 1964. у НИН-у више текстова о српским ономастичким траговима на бри-